

zysku ekonomicznym, ubóstwie, niesprawiedliwości, braku demokracji, represjach politycznych, nieuczciwości władzy, rasizmie, negacji kulturowej, ksenofobii, fanatyzmie, braku poszanowania wolności. Ruchy społeczne stanowią źródło zmiany społecznej i odpowiadają za kształtowanie się społeczeństwa (s. 250).

Zwraca się też uwagę, że we wszystkich społeczeństwach ludzkich zdecydowaną większość uroczystości stanowią obrzędy przejścia, które zaznaczają przekraczanie granicy między dwoma kategoriami społecznymi: ceremonie dojrzałości, wesela, pogrzeby, wszelkiego rodzaju rytuały inicjacyjne.

Lektura prezentowanej książki ujawnia, że jest to wartościowe studium poznawcze z zakresu nauk społecznych. Przekonują o tym: 1. podjęcie się wyzwania określenia istoty *globalnego społeczeństwa obywatelskiego*; 2. ukazanie kryzysu demokracji pojmowanej według klasycznych wzorów definiowania, zwłaszcza w okresie Oświecenia; 3. zaprezentowanie procesu zmian i przeobrażeń, jakie zaszły w rozumieniu idei społeczeństwa globalnego; 4. przywołanie myśli politycznej, określanej mianem klasycznej z przeszłości i teraźniejszości o społeczeństwie obywatelskim; 5. wskazanie współczesnych kontekstów społeczeństwa obywatelskiego, sytuujących się w obrazie kulturowym współczesnych przemian cywilizacyjnych.

Książka zasługuje na dużą uwagę czytelników interesujących się przemianami w świecie wartości, a zwłaszcza generowanymi przez przemiany globalne.

Andrzej Chodubski

Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu, I. I: Podmioty i procesy demokratyczne, red. Jerzy Juchnowski, Robert Wiszniewski; t. II: Instytucje i mechanizmy rywalizacji politycznej, red. Robert Alberowski, Wiesława Jednaka, Dariusz Skrzypiński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, I. I, ss. 527; t. II, ss. 384.

Studia nad współczesnymi systemami politycznymi zajmują ważne miejsce w badaniach politologicznych. Są one przedmiotem uwagi wielu badaczy w Polsce i świecie. Wśród nich

wyraźnie sytuuje się Profesor Andrzej Antoszewski z Uniwersytetu Wrocławskiego. 65. rocznica urodzin stała się okazją do ukazania Jego zasług oraz zaprezentowania przestrzeni badawczej z zakresu rozpoznawania systemów politycznych. W dwóch tomach zaprezentowano 80 tekstów wpisujących się w nurt tych badań.

W nocie o Jubileacie przypomniano, że od 1972 r., tj. od 42 lat związany jest zawodowo z politologią na Uniwersytecie Wrocławskim. Z wykształcenia jest prawnikiem. W 1977 r. został doktorem nauk politycznych, a w 1985 r. – doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, w 1993 r. uzyskał tytuł naukowy profesora i w 1999 r. został powołany na stanowisko profesora zwyczajnego Uniwersytetu Wrocławskiego.

Większość spośród wymienionych ok. 170 tytułów prac w *wykazie publikacji* poświęcił problematyce systemów politycznych. Wśród nich zwracają uwagę m.in.: *Erozja systemu politycznego PRL. Studium procesu* (1972); *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich* (2004); *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków* (2008); *System polityczny RP* (2012). Znaczące są też monografie współautorskie, takie jak: *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porównawcze* (1995); *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza* (1997); *Systemy polityczne współczesnego świata* (2001); *Systemy polityczne współczesnej Europy* (2006). W dorobku współredakcyjnym szczególnie nośne publikacje to: *Leksykon politologii* (1995, kilkakrotnie wznowiany) oraz *Encyklopedia politologii*, tom 3 (1999).

Wyraźnie zaznaczył Profesor swą aktywność w kształceniu kadry naukowo-dydaktycznej. Według *wykazów* był promotorem 17 rozpraw doktorskich, zaś recenzował 54 oraz 39 rozpraw habilitacyjnych i 35 postępowań o nadanie tytułu profesora. Uczestniczył w realizacji wielu programów badawczych zarówno ogólnopolskich, uczelnianych, międzynarodowych, jak i lokalnych (dotyczących Dolnego Śląska). Ujawnia dużą aktywność organizacyjną, m.in. w Komitecie Nauk Politycznych PAN i Centralnej Komisji ds. Stopni Naukowych i Tytułu Naukowego.

W tomie pierwszym wyodrębniono części: I. Studia nad demokracją i II. Partie i systemy partyjne; w tomie drugim zaś: I. Instytucje systemu politycznego i II. Systemy i kampanie wybor-

cze. Ukazując przestrzeń demokratyzacji zamieszczono teksty: 1. Reżimy hybrydalne; 2. Demokracja dziś: niedyspozycja czy już kryzys; 3. „Władza ludu” w starożytnych Atenach. Przyczynek do zrozumienia problemu w teorii demokracji; 4. Paradigmat demokracji w badaniach Profesora Andrzeja Jerzego Antoszewskiego; 5. Niektóre założenia do badań nad decyzjami polskiego prezydenta. Pojęcia decyzji politycznej, działania politycznego i podmiotu politycznego; 6. Wpływ zmiany reżimu na decydowanie w polityce zagranicznej; 7. Determinanty historyczne i kulturowe rozwoju demokracji na Bałkanach; 8. Demokracja epistemiczna; 9. Czy model demokracji w państwie może być wzorem w Unii Europejskiej?; 10. Słowo demokracja we współczesnej polszczyźnie; 11. Profesjonalna władza? Nie ma niczego takiego; 12. Standaryzacja demokracji współczesnej; 13. Nacjonalizm sprzymierzeniec czy wróg demokracji?; 14. Kultura polityczna Polaków. Refleksje z badań; 15. Idea Jagiellońska w polskiej myśli politycznej I połowy XIX wieku; 16. Wspólnota krytyczna, dialog i demokracja niekonsensualna; 17. O teorii polityki – inaczej; 18. Poglądy i zachowania polityczne a zagrożenia dla demokracji; 19. Państwo narodowe w Unii Europejskiej: między autonomią, asymilacją, adaptacją; 20. Rosyjskie elity polityczne: współczesne uwarunkowania, perspektywy; 21. Kantowska idea *wiecznego pokoju* jako idea regulatywna; 22. Wolny rynek a demokracja – jedność podobieństw czy mit jedności?; 23. Demokracja bez *demos*; 24. Z myślą o modelu systemu politycznego w Polsce po II wojnie światowej: okoliczności poprzedzające i niemożność implementacyjna; 25. Idea państwa w myśli politycznej ruchu ludowego po II Rzeczypospolitej. Kontekst funkcjonalny; 26. Kwestia racjonalności procesu decyzyjnego; 27. System stosunków przemysłowych współcześnie – przyczynek do aktualizacji klasycznego modelu; 28. Obywatel demokrata – między ideałem a rzeczywistością. Studium postaw i zachowań politycznych Polaków; 29. Problemy współczesnej ideologii białoruskiej; 30. Emergencja w Hiszpanii i dewolucja w Wielkiej Brytanii. Czy nowa jakość w rozsznurowywanym gorsze tradycyjnego państwa?; 31. Wpływ procesów demokratycznych na rozwój spraw społecznych; 32. Kult jednostki w systemach totalitarnych.

W części drugiej zaś: 1. System partyjny Niemiec po wyborach do Bundestagu w 2013 roku;

2. Partie „automatycznie” nowe i ich strategie przełamywania barier dostępu do rynku politycznego; 3. Norweskie partie polityczne na przełomie XX i XXI stulecia; 4. Tożsamość partii AKP – zasadnicze linie konfliktów w polityce Turcji; 5. Status partii politycznej w rozproszonym przestrzeni współczesnej polityki; 6. Wymiary instytucjonalizacji partii małych w Sejmie i Parlamencie Europejskim VII kadencji; 7. Polskie partie konserwatywne wobec religii i Kościoła; 8. Polityka ochrony środowiska. Partie Zielonych; 9. Partie polityczne w Chorwacji w latach 1989–2011; 10. Demokracja bezpośrednia w wewnętrznych procesach decyzyjnych – zalety i wady; 11. Sukcesy partii – porażki wyborców. Rzeczywistość polskich partii politycznych w XXI wieku; 12. „Martwe dusze” i „pompowanie kół” w polskich partiach politycznych; 13. Nowa partia w systemie partyjnym; 14. Wpływ europeizacji na zmianę mechanizmów rywalizacji partii politycznych.

W tomie drugim, w części pierwszej zamieszczono teksty: 1. Demokracja samorządowa w Polsce. Jej stan i perspektywy; 2. Nauki społeczne a zarządzanie społeczne; 3. Etnokratyzm reżimów politycznych republik Kaukazu Północnego; 4. Samorząd terytorialny wybranych państw południowo-wschodnich – aspekt konstytucyjny; 5. Procedura *impeachment* w europejskich państwach poradzieckich; 6. Francuskie związki zawodowe w przestrzeni publicznej na początku XXI wieku; 7. Suwerenne prawo państwa do decydowania o ustroju politycznym a międzynarodowe standardy demokracji; 8. Analiza porównawcza systemu instytucji samorządu terytorialnego w Polsce i RFN na przykładzie ustroju gminy; 9. Instytucjonalne przesłanki kształtowania systemu politycznego Rzeczypospolitej Polskiej; 10. System prawa jako element systemu politycznego III RP; 11. Rozwój wspólnoty wywiadowczej USA; 12. Referendum w dyskursie medialnym w Polsce w 2013 roku (na przykładzie „Gazety Wyborczej”); 13. Konstytucja a nowa tożsamość polityczna w transformacji demokratycznej; 14. Ewolucja systemów rządów w Polsce od noweli kwietniowej do konstytucji z 1997 roku; 15. Referendum jako forma kontroli społecznej; 16. Obywatel w systemie demokratycznym; 17. Wybory do Sejmu Województwa Dolnośląskiego jako mechanizm rekrutacji regionalnych elit politycznych; 18. Próby rozciągnięcia kontroli admini-

stracji centralnej na jednostki wymiaru sprawiedliwości a zasada niezawisłości sędziów; 19. Ażurowy mur – o wątpliwym rozdziale *sacrum* – *profanum* w amerykańskiej demokracji; 20. Administracja rządowa w województwie; 21. Rząd w Hiszpanii.

W części drugiej zaś: 1. Wybory prezydenckie w państwach Kaukazu Południowego w 2013 roku i 2. Dynamika zachowań wyborczych w Polsce i jej konsekwencje, 3. Nagłaśnienie kampanii wyborczych w mediach, 4. Wykluczenie cyfrowe jako problem praktyki politycznej w systemach demokratycznych, 5. O rodzajach kampanii negatywnej, 6. Kondycja współczesnej demokracji hiszpańskiej – próba analizy, 7. Dezideologizacja współczesnych strategii wyborczych w Polsce, 8. Powrót Wielkiej Koalicji Przypadek Niemiec, 9. Polityka reform wyborczych na Węgrzech, 10. Pierestrojka Gorbaczowa – próba modernizacji systemu? 11. Zachowania elektoratu w brytyjskich wyborach parlamentarnych, 12. Społeczne uwarunkowania chwiejności wyborczej, 13. Z problematyki systemów wyborczych państw Oceanii.

W studiach nad demokracją wskazuje się, że spojrzenie na jej kondycję w czasach współczesnych, które coraz powszechniej określane są mianem „doby ponowoczesnej”, prowadzi do niejednoznacznych wniosków. Z jednej strony, daje znać o sobie wyraźna koniunktura dla demokracji, która nie tylko upowszechnia się w świecie, ale i ugruntowała swoją pozycję. Demokracja stała się jednym legitymizowanym, uprawomocnionym i uzasadnionym sposobem sprawowania władzy w państwie. Wszystko to powoduje, że na płaszczyźnie wartości jest w zasadzie porządkiem bezalternatywnym (s. 47). Postępem demokracji, która zasięgiem swojego oddziaływania obejmuje coraz to większe połacie globu, nie towarzyszy proces jej uszlachetnienia. Demokracja ma już za sobą stosunkowo długą i obfitą w pouczające doświadczenia historię, a zatem wydawać by się mogło, że system ten zdolny jest wejść obecnie, w początkach XXI wieku, w jakąś zupełnie nową, twórczą jakość. Istota tego oczekiwanego przełomu z całą pewnością sprowadzić by się mogła np. do znacznej humanizacji procesów demokratycznych oraz niwelowania rozdziału pomiędzy rządzącymi i rządzonymi.

Przez pojęcie demokracja zwykle rozumie się: a) gwarantowanie obywatelom aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym, a w tym politycznym; b) funkcjonowanie rozwiązań instytucjonalnych (parlamentarnych rządowo-urzędniczych, normatywno-legislacyjnych) umożliwiających urzeczywistnianie aktywności politycznej decydowanie o wszystkich sprawach państwowych; c) uznawanie wartości wolności obywatelskiej, pozwalającej jednostce „robić to co chce i mówić to co chce”; d) funkcjonowanie instytucji debat, dyskusji, zgłaszania poprawek do wniosków formułowanych przez podmioty władzy publicznej; e) podejmowanie decyzji politycznych poprzedzanych dyskusją na zasadzie uznawania roli większości (wyrażanej w głosowaniu) (s. 68). Demokracja postrzegana jest jako ideał życia politycznego. Jest to pojęcie towarzyszące człowiekowi stale w ciągu stuleci (s. 166). Demokracja jest to system, w którym ludzie mają określone prawa. Przy czym system ten akceptuje większość głosów tylko dlatego, że większość jest w umowie z mniejszością (s. 380).

Prezentując partie i systemy partyjne zauważa się, że wśród politologów zajmujących się mechanizmami i procedurami rządzenia we współczesnych demokracjach silne jest przekonanie, że partie polityczne odgrywają szczególną rolę w kształtowaniu porządku demokratycznego. Przez nie układ rywalizujących powiązań zwany systemem partyjnym traktowany jest jako gwarancja demokratycznej stabilności. Niektórzy z badaczy wręcz stwierdzają, iż współczesne demokracje to „demokracje partyjne”, a same partie – wykorzystując mechanizm elekcji – nadają systemowi demokratycznemu określony „profil” instytucjonalny czy programowy (s. 439). Wskazuje się, że strukturę partii politycznej tworzą jej członkowie. Od najaktywniejszych z nich zależy program partii, wizerunek i styl działania. Liczebność formacji jest ważnym elementem w budowie jej pozycji. Partie liczniejsze posiadają większe możliwości działania na zewnątrz. Bez „znaczącej grupy członków” partie nie mogą działać i pełnić roli „rekrutacji i socjalizacji przyszłych przywódców politycznych”. Dlatego partie powinny kontrolować stan swojego członkostwa, wiedzieć iloma członkami dysponują na danym terenie (s. 502). Zauważa się, że skoro partie polityczne są definiującym elementem demokracji, to można wnioskować, że najmniej dowartościo-

wanym elementem systemu politycznego Unii Europejskiej jest brak rywalizującego systemu partyjnego (s. 525).

Charakteryzując instytucje systemu politycznego wskazuje się m.in. na istotę samorządu terytorialnego. Jest to instytucja dynamiczna pod względem rozszerzania zakresu zadań oraz zmian organizacyjnych. W kształtowaniu życia kulturowego ważną rolę pełnią związki zawodowe. Rzeczywistość tę ilustruje się przestrzenią publiczną Francji.

Nośną kwestią poznawczą jest modernizacja, która jest utożsamiana z nowoczesnością oraz postępem technologicznym i społecznym (s. 110). Dalej wskazuje się na system prawa, który definiuje się na kilka sposobów, a w tym jako zbiór norm prawnych zawartych w aktach normatywnych, który powinien być systemem spójnym wewnątrznie oraz zupełnym: jest to też zbiór gałęzi prawa zarówno z zakresu prawa materialnego, jak i prawa formalnego. W systemie prawa polskiego jest to prawo konstytucyjne, cywilistyczne gałęzie prawa, prawo administracyjne oraz prawo i postępowanie karne (s. 21). Czytelnie prezentuje się w wykładzie referendum – jako narzędzie demokracji bezpośredniej oraz konstytucję w kontekście tożsamości politycznej; obywatelstwo w systemie demokratycznym, istotę wyborów w przestrzeni lokalnej w kontekście mechanizmów referencji elit politycznych, amerykańskiej demokracji w kontekście *sacrum i profanum*, istoty administracji rządowej na szczeblu województwa w Polsce.

Charakteryzując systemy i kampanie wyborcze wskazuje się m.in., że dynamika uczestnictwa wyborczego wydaje się być jednym z ważniejszych i jednocześnie mało poznanych aspektów polskiej demokracji. Obywatele polscy są dość niestabilni, jeśli chodzi o swoje polityczne preferencje i zachowania (s. 262). Wiąże się z tym medializacja polityki. Wskazuje się, że współcześnie na świecie funkcjonuje wiele odmian systemów wyborczych. Istnieje bogactwo rozwiązań instytucjonalnych, które bazują na różnorodnych przesłankach. Wybory i system wyborczy stanowią punkt wyjściowy i oparcie dla całej pionowej struktury demokracji. Stanowią one zasadnicze elementy demokracji przedstawicielskiej. W demokracjach tych istotną kwestią jest wybór odpowiedniego systemu wyborczego, bowiem panuje przekonanie, iż systemy wyborcze stanowią

jądro funkcjonowania systemu politycznego. Systemy wyborcze cechuje przy tym duża różnorodność oraz wariantowość.

Autorzy poszczególnych tekstów są głównie politologami, przedstawicielami niemal wszystkich ośrodków uniwersyteckich Polski.

Lektura zaprezentowanych tekstów w Księdze dedykowanej Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu pozwala stwierdzić m.in., że: 1. Studia nad współczesnymi systemami politycznymi przykuwają uwagę znaczącej grupy polskich politologów; 2. Profesor Andrzej Antoszewski jest czołowym ich badaczem. Legitymuje się bogatym dorobkiem naukowym z tego zakresu, który stanowi główny nurt jego zainteresowań badawczych. Uczestniczy też bardzo aktywnie w kształceniu specjalistów z tej przestrzeni intelektualnej; 3. W badaniach systemów politycznych ujawnia się łączenie ładu instytucjonalnego, normatywnego z tzw. miękką rzeczywistością życia kulturowo-cywilizacyjnego, m.in. z lekturą, świadomością polityczną, wiedzą o współczesnym świecie; 4. W badaniu systemów politycznych nośna jest zarówno refleksja intelektualna, jak i rozpoznawanie konkretnych instytucji życia kulturowego, postrzeganych w danym czasie i przestrzeni; 5. W poszczególnych opracowaniach przywiązuje się dużą wagę do kwestii definicyjnych (często komparatystycznie w odniesieniu do ustaleń anglosaskich) oraz egzemplifikacji w dowodzeniu stawianych hipotez i pytań badawczych.

Prezentowane książki wzbogacają wiedzę politologiczną. Ujawniają stan badań z zakresu współczesnych systemów politycznych.

Andrzej Chodubski

W kręgu nauki o stosunkach międzynarodowych. Księga dedykowana Profesor Teresie Łoś-Nowak, red. Adriana Dudek, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2015, ss. 584.

Księga dedykowana Profesor Teresie Łoś-Nowak z Uniwersytetu Wrocławskiego obok *stricte* okolicznościowego zaprezentowania zasług i osiągnięć badawczych oraz organizacyjno-dydaktycznych Uczzonej, ujawnia stan badań, istotę i powołanie nauki o stosunkach międzynarodowych. W prezentacji tych problemów, wyodrębniono trzy części: 1. Przestrzeń międzynarodowa: czas,